

การปลดปล่อยตัวเองของคนจนไร้ที่ดิน

สังคมไทยเป็นสังคมที่เกษตรกรและคนจนไร้ที่ดิน แทบจะไม่มีที่ยืนหรือสามารถบอกเล่าสถานะของตนเองต่อสังคมได้ โครงสร้างสังคมไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะโครงสร้างด้านเศรษฐกิจ การผลิตและการตลาด ได้ถูกผูกขาดและกำกับควบคุมโดยคนกลุ่มเล็ก บริษัทธุรกิจเอกชนที่มีเงินลงทุนมหาศาล ในสนามเศรษฐกิจที่ถูกผูกขาดไว้แล้วเช่นนี้แน่นอนว่าเกษตรกรรายย่อยย่อมมีอาจแข่งขันได้ นี่เป็นที่มาของสภาพการณ์ในชนบทสังคมไทยที่เกษตรกรรายย่อยกำลังกลายเป็นแรงงานรับจ้างและคนจนไร้ที่ดินมากขึ้นทุกขณะ

ปฐมบทด้วยปัญหาที่ดิน

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด 320 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ป่าประมาณ 100 ล้านไร่ เป็นพื้นที่การเกษตร 130 ล้านไร่ ประเทศไทยมีประชากร 67 ล้านคน ทรัพยากรที่ดินในประเทศไทยจึงมีเพียงพอสำหรับการใช้ประโยชน์ของคนไทยทุกคนในประเทศ หากเพียงแต่ทรัพยากรที่ดินเหล่านั้นจะมีการนำมาจัดสรร แบ่งปัน กระจายการถือครองอย่างเป็นธรรม

ความเป็นจริงคือ ประชาชนโดยส่วนใหญ่ของประเทศไทย ประมาณ 90 % มีที่ดินถือครองรวมกันแค่ประมาณ 10 % ของพื้นที่ประเทศ หรือมีที่ดินถือครองกันคนละไม่เกิน 1 ไร่ ในขณะที่คนกลุ่มเล็กที่เหลือ 10 % มีที่ดินถือครองรวมกันเป็นพื้นที่ 90 % ของที่ดินทั้งประเทศ หรือถือครองเฉลี่ยมากกว่า 100 ไร่ ต่อคน นี่ชี้ให้เห็นถึง ความเหลื่อมล้ำสัดส่วนของคนที่มีที่ดินน้อยและมีที่ดินมากในสังคมไทย

ข้อมูลของมูลนิธิสถาบันที่ดินแห่งประเทศไทย ปี 2544 พบว่า 70 % ของที่ดินที่มีการถือครองในประเทศไทย ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้รกร้างว่างเปล่า ไม่ได้ใช้ประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ หรือใช้ประโยชน์ได้ไม่ถึง 50 % ของพื้นที่ที่มีอยู่ ประเมินความสูญเสียเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ 127,000 ล้านบาทต่อปี ข้อมูลเหล่านี้บ่งชี้ว่า มีคนจำนวนหนึ่งในสังคมไทยเก็บที่ดินจำนวนมากไว้เฉยๆ โดยไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์อะไร หรือต้องการเก็บที่ดินไว้เพื่อการเก็งกำไร เป็นสินค้าขายต่อ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ในขณะที่ข้อมูลจากการจดทะเบียนคนจนของกระทรวงมหาดไทยระบุว่า มีคนจนมาลงทะเบียนว่าตนเองมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยนับรวมได้ 4.2 ล้านปัญหา แบ่งเป็นคนไม่มีที่ดินเลย 1.3 ล้านคน มีที่ดินทำกินอยู่บ้างแต่ไม่พอทำกินแม้ในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียง 1.6 ล้านคน ขอเช่าที่ดินรัฐและครอบครองที่ดินรัฐอยู่ 3 แสนคน รวมแล้วมีเกษตรกรและคนจนในสังคมไทยที่มีปัญหาที่ดินรวมกันไม่น้อยกว่า 3.2 ล้านครอบครัว ข้อมูลการสำรวจวิจัยจากทุกสถาบัน ชี้ให้เห็นทุกครั้งว่าปัญหาที่ดินเป็นปัญหาที่เกษตรกรเห็นว่าสำคัญและวิกฤตสำหรับคนจนในประเทศไทย แต่รัฐบาลและหน่วยงานต่างๆ กลับมีเพียงมาตรการสำรวจและศึกษาวิจัยต่อไป โดยไม่มีมาตรการแก้ไขที่เป็นรูปธรรม

ในขณะที่ทิศทางหลักของนโยบายที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของรัฐบาลชุดนายสมัคร สุนทรเวช ในปัจจุบัน ยังคงเป็นนโยบายที่มุ่งเน้น การจัดการระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน การเร่งรัดออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ไม่ต่างอะไรไปจากแผนนโยบายที่ดินของรัฐบาลชุดที่ผ่านๆ มา

บทเรียนคือ การแก้ไขปัญหาระบบที่ดินทำกินที่ผ่านมามีไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมในสังคม แต่มุ่งเน้นการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินให้กับภาคเอกชนและเกษตรกร ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาคนจนไร้ที่ดินได้ ความอ่อนแอของระบบกฎหมายและนโยบายในสังคมไทย ทำให้สังคมไทยไม่มี

กฎหมายจำกัดการถือครองที่ดิน ใครรวยก็มีสิทธิซื้อที่ดินจำนวนเท่าไรมาถือครองไว้ก็ได้ จะซื้อครึ่งหรือคองประเทศก็ไม่มีใครจำกัดสิทธิได้ ในขณะที่คนจนจะสูญเสียที่ดินและไร่นาที่ดินทำกินจำนวนกี่ล้านครอบครัวก็ได้ รัฐบาลไม่ได้ใช้อำนาจเข้าไปจัดการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการถือครองที่ดิน

ในขณะที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า ซึ่งจะเป็นมาตรการทางกฎหมายที่สำคัญที่จะทำให้คนที่ถือครองที่ดินจำนวนมาก และไม่ได้ใช้ประโยชน์ ต้องเสียภาษีที่ดินในอัตราที่ไม่สามารถเก็บกักที่ดินไว้เพื่อเก็งกำไรได้ต่อไป แต่ต้องยอมขายที่ดินออกมาเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียภาษีจำนวนมาก ซึ่งจะทำให้รัฐสามารถช้อนซื้อที่ดินเหล่านั้นไว้ เพื่อนำมาปฏิรูปจัดสรรให้กับเกษตรกรที่ต้องการที่ดินทำกิน

การทำงานในการปฏิรูปที่ดินของรัฐบาลทุกชุดที่ผ่านมา จึงไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์กฎหมายปฏิรูปที่ดิน ที่ต้องการให้รัฐบาลใช้อำนาจและมาตรการต่างๆ นำที่ดินที่ถือครองโดยเอกชน มากระจายให้กับคนจนไร่นาที่ดินอย่างเป็นธรรม ปรากฏการณ์ที่ผ่านมาในสังคมไทยจึงเป็นปรากฏการณ์ที่คนจนไร่นาที่ดินไม่มีช่องทางและไม่สามารถเข้ามาใช้อำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรที่ดินให้เกิดความเป็นธรรมได้ การแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ภาครัฐ ขาดการตรวจสอบอย่างทั่วถึง ส่งผลให้เกิดการคอร์รัปชัน และกรณีพิพาทความขัดแย้งเรื่องที่ดินระหว่างคนจน ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชนหลายกรณีทั่วประเทศไทย

ทรัพยากรน้ำ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา ปัญหาที่มากไปกว่าเรื่องที่ดิน

เกษตรกรในประเทศไทย มิได้กำลังเผชิญปัญหาในเรื่องที่ดินแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว กำลังเผชิญวิกฤตข้อท้าทายต่อความสามารถในการรักษาที่ดินทำกินของครอบครัวหรือแม้แต่อาชีพเกษตรกรไว้ให้ได้ ท่ามกลางสถานการณ์ต้นทุนการผลิตสูง การผูกขาดและช่วงชิงทรัพยากรการผลิต รวมทั้งราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน และหนี้สินที่ไม่เคยลดลง

รูปธรรมหนึ่งที่ชัดเจนของทรัพยากรการผลิตที่กำลังถูกแย่งชิง และมีแนวโน้มไปสู่การผูกขาด คือน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตร ความพยายามของรัฐบาลชุดที่แล้ว ที่ได้ยกร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ โดยมีเนื้อหาสาระที่สำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำทั่วประเทศทั้งที่ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน การเกษตรและการพาณิชย์ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นสมบัติของสาธารณะให้กลายเป็นสมบัติของรัฐ อยู่ภายใต้กฎหมายและการควบคุมของคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติจากส่วนกลาง ซึ่งจะมีการออกรายละเอียดกฎกระทรวง เงื่อนไขการใช้น้ำ การขออนุญาตใช้น้ำ ค่าธรรมเนียม และบทลงโทษ ตามมาอีกเป็นระลอก

แน่นอนว่า สำหรับเกษตรกรยากจน ทรัพยากรน้ำที่เคยเป็นสาธารณสมบัติ จะกลายเป็นทรัพยากรที่เข้าถึงได้ยากขึ้น มีการควบคุมโดยการใช้กฎหมายบังคับ มีขั้นตอนที่มากขึ้นในการขอใช้ประโยชน์ และอาจรวมถึงการมีค่าใช้จ่าย และต้นทุนที่มากขึ้นสำหรับการใช้น้ำเพื่อการเกษตรสำหรับเกษตรกรในอนาคตต่อไป

ประเด็นน่าสนใจอยู่ที่ว่าเมื่อเกิดภาวะน้ำขาดแคลน หรือมีการแย่งชิงการใช้น้ำขึ้น ระหว่างนักลงทุนธุรกิจการเกษตรที่มีเงินลงทุนมหาศาล นักลงทุนด้านอุตสาหกรรม กับเกษตรกรยากจนที่ทำการผลิตขนาดเล็กในพื้นที่ อำนาจต่อรองย่อมอยู่กับกลุ่มคนที่คุมโครงสร้างการผลิต และมีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับพื้นที่สูงกว่า ซึ่งไม่ใช่เกษตรกรรายย่อย การเข้าถึงทรัพยากรน้ำซึ่งเป็นอีกหนึ่งปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับเกษตรกรคนยากจนจึงกำลังจะกลายเป็นอีกหนึ่งประเด็นปัญหาและความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย และอาจจะหมายรวมถึงตัวเร่งในการขายที่ดินอันเนื่องมาจากปัญหาในการผลิต

ในขณะที่เมล็ดพันธุ์พืช ทรัพยากรการผลิตที่ครั้งหนึ่งเกษตรกรไทยเคยพึ่งพาตนเองได้อย่างมากในอดีต เนื่องจากเป็นทรัพยากรที่กำหนดรูปแบบและระบบการผลิตแบบดั้งเดิมของไทยมาช้านาน น่าเสียดายว่าปัจจุบันเกษตรกรกว่า 80 % ต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตขึ้นโดยภาคเอกชน หรือบริษัทธุรกิจการเกษตรทั้งสิ้น การสูญเสียระบบการสืบทอดเมล็ดพันธุ์ที่เคยเป็นของดั้งเดิม ทำให้เกษตรกรไทยในปัจจุบันไม่สามารถรักษาระบบการผลิตที่หลากหลาย และยังยืนเช่นในอดีตเอาไว้ได้ หากต้องเปลี่ยนแปลงสภาพการผลิตไปสู่การผลิตเชิงเดี่ยว น้อยชนิดในพื้นที่กว้าง ต้องใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดแมลง และสารเร่งผลผลิต ตามกลุ่มสายพันธุ์ที่ได้ซื้อมาจากบริษัทธุรกิจเอกชน

ในทางกลับกัน ธุรกิจเมล็ดพันธุ์ ธุรกิจปุ๋ยเคมี และธุรกิจสารเคมีการเกษตร กลับเป็นธุรกิจที่ทำกำไรอย่างงามยิ่งให้กับภาคธุรกิจเอกชนในเมืองไทย ข้อมูลตัวเลขคร่าวๆ ปัจจุบันประเทศไทยใช้ปุ๋ยเคมีปีละประมาณ 4 ล้านตัน มูลค่าการขายปุ๋ยเคมีให้กับเกษตรกรในประเทศไทย ตกอยู่ที่ประมาณปีละหกหมื่นล้านบาท (เฉลี่ยปุ๋ยเคมีราคาตันละ 15,000 บาท) เก้าสิบเปอร์เซ็นต์ของรายได้เหล่านี้ ตกอยู่ในมือของบริษัทธุรกิจการเกษตรเพียง 5 บริษัทที่ถือส่วนแบ่งตลาด 90% ของมูลค่าตลาดปุ๋ยเคมีในประเทศไทย

ไม่ต่างกันมากนักกับธุรกิจสารเคมีการเกษตร ซึ่งมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สารเคมีที่ใช้ในการเกษตรเกือบทั้งหมดของไทยนำเข้าจากต่างประเทศ ในปี 2548 มีปริมาณนำเข้าสารเคมี 80,166 ตัน มูลค่า 11,360 ล้านบาท ส่วนแบ่งตลาดสารเคมีของประเทศไทยอยู่ในมือของบริษัทต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ บริษัทนำเข้าสารเคมี 10

อันดับแรกก็ล้วนเป็นบริษัทในเครือของบริษัทต่างชาติทั้งสิ้น อาทิ เช่น อเวนต์ลุ Ladda, ไบเออร์ ไทย, Kemtread, ดูปองท์, เอราวิณ, บีเอเอสเอฟ (ไทยแลนด์), Chai Tai, เคมีเทค และเซเนกา

สุดท้ายคือเงินลงทุนเพื่อการผลิตของเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรไทย 90 % มีหนี้สินอยู่กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร บางส่วนมีหนี้สินเพิ่มเติมกับหนี้นอกระบบ หนี้ออมทรัพย์หมู่บ้าน และหนี้กลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ที่ดินคือหลักทรัพย์ค้ำประกันที่สำคัญที่เกษตรกรใช้สำหรับการกู้เงิน ปี 2544 เกษตรกรไทยมีหนี้สินรวมกันทั่วประเทศ สีแสนล้านบาท หรือหนี้สินเฉลี่ยต่อคนที่ 43,000 บาท ในขณะที่ปีปัจจุบัน เกษตรกรมีหนี้สินรวมกันถึง หนึ่งล้านล้านบาท และมีหนี้สินเฉลี่ยต่อคนที่ หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นบาท ข้อมูลจากคณะกรรมการกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาชีวิตเกษตรกร ระบุว่า 70 % ของหนี้สินที่ถูกโอนย้ายเข้ามาที่กองทุนฟื้นฟู คือหนี้สินที่เกษตรกรไม่มีความสามารถในการใช้คืน และเป็นหนี้สินที่หลักทรัพย์ค้ำประกันคือที่ดิน กำลังจะถูกฟ้องยึดโดยธนาคาร ปัญหาหนี้สินเกษตรกรจึงเป็นคอขวดช่วงสุดท้ายของการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรไทย

โครงสร้างตลาดสินค้าเกษตรผูกขาด ยากแก่การเยียวยา

ตลาดรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร และราคาผลผลิตทางการเกษตร คือสิ่งที่เกษตรกรควบคุมไม่ได้ ราคาสินค้าการเกษตรทุกชนิดถูกกำหนดโดย พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าคนกลาง ผู้ส่งออกสินค้าเกษตร หรือตลาดโลกที่เกษตรกรไม่เคยรู้จัก เกษตรกรคนจนในประเทศไทยตกอยู่ในสถานะเป็นเบี้ยล่าง ที่ต้องขายสินค้าที่ตนเองผลิตโดยไม่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้า เป็นอย่างนี้มานานโดยที่รัฐบาลไม่สามารถแทรกแซง ช่วยเหลือเกษตรกรได้อย่างจริงจัง ส่งผลต่อเนื่องเมื่อราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิต เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา ดอกเบี้ยเงินกู้แพงขึ้น เกษตรกรคนจนจึงอยู่ในภาวะขาดทุนจากการผลิต ยิ่งผลิตมาก ยิ่งขาดทุนมาก

ในขณะที่บริษัทธุรกิจการเกษตรในประเทศไทย กลับเป็นบริษัทธุรกิจการเกษตรที่ชาญฉลาด สามารถควบคุมผูกขาด กระบวนการผลิตสินค้าการเกษตรแต่ละชนิดไว้ได้ในทุกขั้นตอน ทั้งการผลิตและการตลาด เป็นลักษณะการควบคุมในแนวตั้งตั้งแต่ปัจจัยเพื่อการผลิตเริ่มต้น จนถึงสินค้าที่พร้อมเพื่อการบริโภค กรณีตัวอย่างการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และการผลิตเนื้อสัตว์ บริษัทธุรกิจสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดขายให้กับเกษตรกร สามารถมีโครงการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในการขายปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงให้กับเกษตรกร มีบริษัทในเครือและสาขาทั่วประเทศที่รับซื้อผลผลิตข้าวโพดจากเกษตรกร มีบริษัทในเครือท่าโรงงานผลิตอาหารสัตว์ที่ใช้ผลผลิตข้าวโพดเป็นวัตถุดิบ มีบริษัทในเครือทำธุรกิจเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ กุ้ง ซึ่งต้องใช้อาหารสัตว์ที่ผลิตจากโรงงานอาหารสัตว์ มีบริษัทในเครือทำธุรกิจโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์ มีธุรกิจร้านค้าปลีกเพื่อขายผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์ และธุรกิจส่งออกเนื้อสัตว์แช่แข็งไปนอก ครบทุกขั้นตอนและกระบวนการ

การมีสายป่านเงินลงทุนจำนวนมหาศาล ทำให้บริษัทธุรกิจการเกษตรเหล่านี้สามารถควบคุม โครงสร้าง ระบบการผลิตและการตลาด ของสินค้าการเกษตรไว้ได้ในทุกขั้นตอน อำนาจการต่อรองของบริษัทการเกษตรเหล่านี้ในระบบการผลิตและการตลาดจึงสูงมาก เกษตรกรรายย่อยและคนจนไร้ที่ดินที่ผ่านมาจึงมีความสัมพันธ์กับบริษัทในลักษณะ ลูกไล่หรือลูกจ้างที่ทำการผลิตพืชผลทางการเกษตร เพื่อป้อนให้กับเครือข่ายโครงสร้างการค้าขนาดใหญ่ที่บริษัทเหล่านี้ควบคุมอยู่นั่นเอง

ที่ผ่านมา โครงการความช่วยเหลือต่อเกษตรกรของรัฐบาล เช่นการรับจำนำข้าว หรือการประกันราคาพืชผล มักเป็นไปในลักษณะชั่วคราว ไฟไหม้ฟาง โดยไม่ได้มีการดำเนินการช่วยเหลือให้ตรงประเด็น ในหลายครั้งเกิดการติดขัดในการดำเนินการ เนื่องจากกลไกภายในขาดการตรวจสอบจากภาคประชาชน เกิดปัญหาอุปสรรคได้ง่าย ในหลายกรณีแทนที่โครงการความช่วยเหลือเหล่านั้น จะถูกส่งผ่านไปยังองค์กรของเกษตรกรโดยตรง กลับให้ภาคธุรกิจเอกชนรับสัมปทานไปดำเนินการแทน กลายเป็นการเอื้อให้เกิดผลประโยชน์ให้กับบริษัทธุรกิจ ที่ควบคุมโครงสร้างตลาดผลผลิตทางการเกษตรเหล่านั้นเข้าไปอีก

การที่ภาครัฐไม่ได้เข้ามาแทรกแซงราคาผลผลิตและปกป้องเกษตรกรรายย่อยในระบบตลาดสินค้าเกษตรที่ผูกขาดนี้ อย่างจริงจัง เปรียบเสมือนกับการปล่อยให้เกษตรกรรายย่อยและคนจน ตกเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบ ไร้อำนาจต่อรองในตลาดสินค้าเกษตรที่ดูเหมือนจะเสรี แต่แท้ที่จริงแล้วผูกขาด ทั้งในตลาดระดับประเทศและตลาดโลก

ไม่มีสวัสดิการและทรัพยากรเหลือพอสำหรับคนยากจน

เกษตรกรและคนยากจนปัจจุบันเสียภาษีมูลค่าเพิ่ม ในอัตราเท่ากับคนรวยในทุกครั้งที่ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคใช้ในครัวเรือน เสียภาษีที่ดิน ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่ารักษาพยาบาล และค่าศึกษาเล่าเรียนบุตร ในอัตราเดียวกับคนที่มีฐานะทั่วไป เกษตรกรยากจนที่มีหนี้สินสูงจนแทบจะต้องขายที่ดินใช้หนี้ ก็ต้องเสียภาษีและจ่ายค่าสาธารณูปโภคต่างๆ เท่ากับคนรวยที่มีเงินหลายสิบล้าน สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่ไม่ได้ให้สวัสดิการกับคนจน ไม่ได้มีการจัดสรร กระจายความมั่งคั่งให้กับคนยากจน หรือไม่ได้มีการกระจายทรัพยากรและงบประมาณของรัฐออกมาช่วยเหลือเกษตรกรยากจนฐานล่างที่กำลังเดือดร้อนมากเท่าที่ควรจะเป็น

ในทางตรงกันข้าม คนที่มีฐานะดีอยู่แล้ว เช่น กลุ่มพ่อค้าและนักธุรกิจ กลับเป็นกลุ่มคนที่เข้าถึงอำนาจรัฐ ในระดับที่สามารถแทรกแซงหรือเอื้อให้มีการนำเอาทรัพยากรของรัฐไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มธุรกิจของตน แม้แต่ในนามเพื่อการช่วยเหลือและยกระดับวิถีชีวิตของเกษตรกรรายย่อย เช่น การทำโครงการร่วมกับภาครัฐสนับสนุนและขายปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงให้เกษตรกร การสัมปทานรับจำนำข้าวเปลือกในโครงการของรัฐ การสัมปทานเข้าพื้นที่ป่าสงวนราคาถูกจากรัฐเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ และการขายต้นกล้าราคาถูกให้กับหน่วยงานรัฐเพื่อแจกจ่ายให้กับเกษตรกร และแน่นอน ผลประโยชน์และสวัสดิการของเกษตรกรและคนยากจนในโครงการเหล่านี้ จึงมักลงเอยจบลงด้วยการวกเข้ากระเป๋าของนักลงทุนรายใหญ่อีกครั้ง

โดยภาพรวม การทำการผลิตที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของทุนขนาดใหญ่ หรือการขายผลผลิตในระบบตลาดที่ควบคุมโดยกลุ่มบริษัทในเครือทุนขนาดใหญ่ จึงไม่มีอนาคตสำหรับเกษตรกรรายย่อย และคนจนไร้ที่ดิน นอกเสียจากว่า เกษตรกรรายย่อย และคนจนไร้ที่ดินยินดีที่จะเป็นลูกไล่ ลูกจ้างทำการผลิต เพื่อยกประโยชน์และผลกำไรให้กับกลุ่มพ่อค้าและนักธุรกิจเหล่านั้นไป

การปลดปล่อยตัวเองของเกษตรกรรายย่อยและคนจนไร้ที่ดิน

- 1) ที่ดินเป็นทรัพยากรของสังคมและทรัพยากรการผลิตที่สำคัญสำหรับภาคเกษตรกรรม เกษตรกรจึงต้องจำไว้ให้มันว่า สังคมไทยจำเป็นต้องมีการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม เพื่อให้คนจนและเกษตรกรรายย่อยสามารถมีที่ดินเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะโดยการปฏิรูปที่ดินของภาครัฐ หรือการปฏิรูปที่ดินโดยภาคประชาชนเองก็ตาม
  - 2) ที่ดินที่กักตุนไว้เพื่อเก็งกำไร มีเจ้าของ แต่ไม่มีการใช้ประโยชน์ คือตัวบ่งชี้ความไม่เป็นธรรมในการถือครองที่ดิน ควรถูกมาใช้ในการผลิตและจัดสรรให้มีประโยชน์ต่อเกษตรกรไร้ที่ดิน และคนจนไร้ที่อยู่อาศัยอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเหมาะสมในการใช้ที่ดิน
  - 3) เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง และก้าวพ้นไปจากวงจรความไม่เท่าเทียม เกษตรกรรายย่อยและคนจนไร้ที่ดิน จึงต้องเข้าใจระบบและโครงสร้างสังคมไทย เข้าใจโครงสร้างการถือครองที่ดิน ระบบการผลิตและการตลาด ที่เกษตรกรยากจนในปัจจุบันเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของฐานล่างที่เสียเปรียบในโครงสร้าง ในขณะที่ธุรกิจการเกษตรกลุ่มต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ กำลังกอบโกยผลประโยชน์จากระบบนี้ในหลากหลายรูปแบบ
  - 4) เพื่อที่จะมีอาชีพเกษตรกรได้อย่างมั่นคง เกษตรกรจำเป็นต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง และเพื่อป้องกันการรุกรานจากระบบทุนเป็นใหญ่ เกษตรกรจึงต้องช่วยเหลือกันในการปกป้องผืนดินของตนเองไว้ สร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่ๆ ที่สังคม ชุมชนเกษตรกรรมสามารถมีส่วนร่วมในการปกป้องผืนดินร่วมกับระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจกที่เป็นอยู่
  - 5) นอกเหนือจากการมีที่ดินเป็นของตนเอง เกษตรกรจะต้องสามารถพึ่งพาตนเองให้ได้ในปัจจัยการผลิตพื้นฐาน อาทิ เมล็ดพันธุ์ น้ำ ปุ๋ยธรรมชาติ สารกำจัดโรคแมลงที่เป็นธรรมชาติ และปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่จำเป็น
  - 6) เกษตรกรจะต้องเลือกที่จะทำการผลิตในระบบที่เป็นอิสระ มิต้องตกเป็นเบี้ยล่าง ลูกไล่ หรือลูกจ้างให้กับกลุ่มพ่อค้า กลุ่มทุนธุรกิจการเกษตรอีกต่อไป
  - 7) เป้าหมายของการมีอาชีพเป็นเกษตรกร ต้องคำนึงถึงความเป็นอิสระ สามารถที่จะเลือกชนิดพืชที่ปลูก เลือกระบบการผลิตพืชที่ต้องการปลูก ที่ยั่งยืน เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ครอบคลุมเกษตรกร และผู้บริโภคผลผลิตนั้นๆ
  - 8) เพื่อก้าวไปให้พ้นจากกลไกตลาดขนาดใหญ่ที่ถูกผูกขาดไว้แล้วโดยกลุ่มทุนระดับชาติและสากล เกษตรกรจึงต้องสร้างทางเลือกทางการตลาดด้วยตนเอง นั่นอาจหมายถึงการสร้างตลาดท้องถิ่นในแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ ตลาดทางเลือก ตลาดนัดริมทาง ตลาดนัดสุดสัปดาห์ ตลาดขายตรงให้กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ
- หรือแม้แต่การขายให้กับเครือข่ายเกษตรกร คนยากจนที่ต้องการผลผลิตการเกษตรเหล่านั้น และสามารถจ่ายได้ในราคาที่เป็นธรรม
- 9) เกษตรกรจำเป็นต้องรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง รวมกลุ่มคนที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน รวมกลุ่มคนในพื้นที่ใกล้เคียงกัน แก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ของตนเองให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ช่วยเหลือกันในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต และสร้างระบบการตลาดใหม่ที่เป็นของเกษตรกรและควบคุมโดยเกษตรกร
  - 10) ความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนในการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายเป็นเรื่องสำคัญ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีองค์กรของเกษตรกรที่เข้มแข็ง เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกลไกการกำหนดนโยบายด้านที่ดินและแนวทางการพัฒนา

ภาคเกษตรกรรม การช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยให้เป็นจริง เข้าถึงการตรวจสอบการดำเนินการของหน่วยงาน
ภาครัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรด้านการเกษตร

11) การผลักดันให้รัฐทำหน้าที่ของภาครัฐ คือภารกิจที่สำคัญขององค์กรเกษตรกร หน้าที่ของรัฐเหล่านั้นคือ การ
อุดหนุนช่วยเหลือเกษตรกรยากจนอย่างเต็มที่ โดยการยกเลิกหนี้สินอันเกิดจากนโยบายเศรษฐกิจที่ผิดพลาดของ
รัฐ สนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ปลอดภัยต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค ประกันราคาพืชผลการผลิตให้คุ้มกับต้นทุน
การผลิตที่เกษตรกรต้องจ่ายไป ช่วยเหลือด้านการแปรรูปผลผลิตและสนับสนุนการขายผลผลิตในตลาดท้องถิ่น ยุติ
การใช้นโยบายทางเศรษฐกิจและการค้าเสรีที่บีบให้เกษตรกรทำการผลิตภายใต้กลไกตลาดที่ถูกผูกขาดโดยบริษัท
ธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่

และทั้งหมดนี้คือ สิ่งที่ยากจะบอกกับเกษตรกรรายย่อยและคนจนไร้ที่ดินว่า ถึงแม้เราจะเริ่มที่ปฐมบท ปัญหาที่ดิน
ทำกินของคนจนทั่วประเทศ แต่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเดินต่อไป ให้ถึงยังจุดที่ความเข้าใจในการปฏิรูปภาค
เกษตรกรรมได้เกิดขึ้น โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของภาคเกษตรกรรมได้ถูกแก้ไข และนั่นย่อมหมายถึงการ
ต้องใช้พลังแรงของคนจนไร้ที่ดินและเกษตรกรรายย่อยจากหลากหลายสาขา หลากหลายเครือข่ายมาร่วมแรงร่วม
ใจกันผลักดัน

เขียนโดย สาราญ ไม้หอม /23 พฤษภาคม 2010